

Neotomistinė, egzistencialistinė ir personalistinė filosofija apie krikščioniškąjį vaikų auklėjimą

Krikščioniškasis vaikų auklėjimas šeimoje, šeiminoje, mokykloje – ypač suaktualėjusi problema pirmiausia dėl tradicijų tęstinumo (religinimo pasiekimų pirmosios nepriklausomybės metais) stokos, šios srities naujovių Vakarų pasaulyje (arba krikščioniškose šalyse), palyginti vangaus integravimo Lietuvos švietimo sistemoje ir per menkos mūsų respublikos mokslininkų edukologų atidos šiai sričiai – tai liudija jau išleisti hodegetikos vadovėliai, monografijos ir straipsnių rinkiniai. Lietuviškoji hodegetika (mokslinė auklėjimo teorija) tik retsykais skiria šiek tiek dėmesio krikščioniškajam vaikų auklėjimui. Dažniausiai auklėjimo teorija linkusi religinimą eliminuoti. Kita bėda – hodegetikoje vadovaujama teoriniu pliuralizmu: iš atskirų teorijų imamos kai kurios idėjos ir iš jų sudaromas savotiškas mišinys; auklėjimo moksle tai galėtų būti pavadinta ilgai užsitęsusi eklektizmu. Šio straipsnio idėja – atgaivinti krikščioniškojo vaikų auklėjimo doktrinas, homogeniškai jas išanalizuoti ir parodyti kiekvienos jų gyvybiškumą bei kūrybiškumą. Tomizmo ir neotomizmo, krikščioniškojo egzistencializmo ir personalizmo pasiekimai auklėjimo srityje – gera prielaida lietuvių religinei hodegetikai siekti doktriniškumo, o kartu teorinio brandumo ir savitumo.

Christian education of children in a family, foster family, school etc. becomes a serious problem in Lithuania. Firstly, because of lack of traditions; secondly because of poor integration to the educational system of the Western world (mostly Christian countries) with new ideas, and finally because of poor attention of our educologists to this field. Published textbooks of hodegetics, monographs and collections of scientific articles prove that. Lithuanian authors of hodegetics (scientific theory of upbringing) seldom give attention to the Christian education of children. Most often hodegetics has an tendency to eliminate religious education.. One more problem – scientists of hodegetics follow theoretical pluralism. It means that some ideas, taken from different theories, are mixed together. In the science of education it can be named as prolonged eclectics. The idea of this article – to restore doctrines of Christian education, to analyze them homogeneously, and to show vitality and creativeness of each of them. Achievements of Thomism, Neothomism, Christian Existentialism and Personalism in the field of education is a good precondition for the Lithuanian religious hodegetics to become mature and original.

Įvadas

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, siekta iš esmės keisti ugdymo turinį, mokyti vaikus pagal naujai parengtas programas ir išleistus vadovėlius. Tokia ugdymo turinio ir mokymo inovacijų diegimo praktika sėkmingai vykdoma iki šiol. Kartu tenka kiek apgailestauti, kad šis permanentinis švietimo vyksmas, vadinamas reforma, iki šiolei moksliniu analitiniu požiūriu įvertintas per menkai – Lietuvoje įsigalėjęs labiau vienakryptis, tiesiog be kritinių išlygų švietimo reformos teigiamumą deklaravimas.

Šio straipsnio autoriai nekelia sau tokios sunkios ir sudėtingos užduoties – teigiamai ir kartu kritiškai bei analitiškai išanalizuoti švietimo kaitos vyksmą. Siekiama į viską, kas vyksta Lietuvos švietimo sistemoje, pažvelgti vienu aspektu – per vaikų krikščioniškojo auklėjimo prizmę. Šis gana platus aspektas čia siaurinamas ir glaudinamas, krikščioniškojo auklėjimo srityje (sferoje) ieškant doktriniškumo. Mat bendrojo lavinimo mokykloje įvedus krikščioniškąjį ugdymą, buvo perimtos ir vaikų religinio auklėjimo srityje kūrybiškai integruotos tomizmo, neotomizmo, katalikiškojo egzistencializmo ir personalizmo doktrinos. Iki šiol neaišku, koku lygmeniu tai daryta. Taip pat neaišku ir tai, kaip kurios vienos homogeniškos auklėjimo teorijos kontūras analizuotas ir taikytas auklėjimo realybėje.

Išleidęs Lietuvoje pirmuosius „Edukologijos įvado“ (1993) ir „Hodegetikos“ (1995) vadovėlius, L. Jovaiša tarp XX a. filosofinės krypties pedagogikos pirmiausia pristato neotomizmą, siejantį tikėjimą su mokslu, visuomenine veikla ir kasdieniu darbu¹. Dekalogas ir katalikiškoji etika – tai pagrindinis auklėjimo pamatas, ant kurio stovi mokytojas, praktikuojantis katalikas, sugebantis sieti mokslą su religija. L. Jovaiša teigia: „Religinio auklėjimo tikslas – išugdyti sąmoningą ir aktyvų katalikų bendruomenės narį, galintį savo gyvensena liudyti Jėzų Kristų“².

Svarbu atsižvelgti ir į egzodo atstovų mokslinę patirtį. Vėl laisva ir savarankiška tapusioje Lietuvoje vienas svarbiausių hodegetikos plėtotės uždavinių – išleisti šios srities lietuvių išeivių veikalus. Tarp daugybės tokių autorių ypač minėtinas Kęstutis A. Trimakas, kurio knygų serija atskleidžia religijos vaidmenį asmenybės raidoje. Aptardamas tokių žmogaus psichikos tyrinėtojų kaip Williamas Jamesas, Viktoras Franklis, Karlas Gustavas Jungas, Gordonas Allportas išvalgas apie brandinančią religijos reikšmę, K. A. Trimakas akcentuoja religinių išgyvenimų poveikį išsiugdant stipriausią charakterį, saugumo jausmą, galutinę prasmę – dieviškąjį „Tu“³. K. A. Trimako moksliniai tyrimai, autoriaus pavadinti egzistencinio apsisprendimo psichologija, atsako į daugybę dabarties vaikų ir jaunimo auklėjimo klausimų: kaip religija gali praplėsti pasaulėžiūros horizontą, pagilinti savimonę, įveikti konfliktą tarp egoizmo ir altruizmo, spręsti atsiradusias santuokoje ir šeimoje problemas, užtikrinti vidinę darną.

Šiandienos Lietuva garsi ne tik iškovota nepriklausomybe, veržliai vystoma ekonomika – jauna valstybė taip pat „garsi“ pačiomis įvairiausiomis socialinėmis ir demografinėmis negandomis: ribota prokreacija, didele emigracija, smurtu ir savižudybėmis, abortais ir palaidu gyvenimo būdu. Tokios bėdos dažniau kyla silpniesiems ir greičiau pažeidžiamiems visuomenės nariams. Per dažnai darželyje, mokykloje, šeimoje matome įskaudintą, suluošintą, sudarkytą, paniekintą vaikystę; sutinkame užsidariusius, liūdnius, nusivylusius, piktus, agresyvius vaikus, praradusius pasitikėjimą artimiausiais žmonėmis ir savimi. Todėl dabarties ugdymo tikslas – ne tik rūpintis kryptinga vaikų socializacija, išsimokslinimu, kultūra ir jų integracija visuomenėje. Svarbiau juos pastebėti kasdieninėse situacijose, padėti traumas patyrusiems vaikams, ypač suteikti jiems viltį. Efektyviai spręsti tokias problemas gali padėti krikščioniškasis vaikų auklėjimas, kurio teorinė versmė – neotomistinė, egzistencialistinė, personalistinė filosofija.

Darbe keliamas tikslas – remiantis filosofinėmis doktrinomis (neotomizmu, egzistencializmu, personalizmu) pateikti optimalaus auklėjimo variantų įžvalgas.

Taikant tekstų analizės ir jų lyginimo metodus, sprendžiami tokie uždaviniai:

1. analizuoti filosofinių doktrinų požiūrį į auklėjimo esmę – religinės ir nereliginės patirties vienybę, apsisprendimo vaidmenį tampant harmoninga asmenybe;
2. šiuolaikinės hodegetikos požiūriu interpretuoti filosofinius teiginius, skirtus auklėjimui;
3. praktines krikščioniškojo vaikų auklėjimo išvalgas grįšti konceptualiais neotomizmo, egzistencializmo, personalizmo teiginiais.

1. Neotomizmas: požiūrio į būtį, žmogų, žmogaus ir visuomenės santykius sureikšminimas

„Neotomizmas – neoscholastikoje ir katalikų tikėjimo šalyse XIX ir XX a. labai paplitusi katalikybės filosofijos kryptis, kuri, tirdama istoriją ir sistemingai remdamasi Tomu Akviniečiu, stengėsi atnaujinti ir toliau plėtoti filosofiją (ir teologiją)“⁴, – teigia A. Halderis.

1879 m. pripažinus šv. Tomo Akviniečio filosofiją pagrindine katalikiškos filosofijos doktrina, įvairių šalių filosofai ėmė intensyviai tyrinėti ir skelbti šv. Tomo Akviniečio darbus. Daug kam atrodė, kad „Tomo Akviniečio sistema yra iki šiol nepranoktas žmogaus minties laimėjimas, vienintelė tikra ir tobula krikščioniškoji filosofija, todėl ją reikia ne tik gaivinti ir propaguoti, bet ir nenukrypstamai jos laikytis nieko nekeičiant ir nepapildant“⁵. Šio požiūrio atstovų iki šiol esama beveik visose katalikiškose šalyse; jie telkiasi *Collegium Angelicum* Romoje. Tuo pat metu paraleliai vystėsi ir kita neotomizmo kryptis, kurios šalininkai vadovavosi įsitikinimu, kad „amžinoji filosofija“, atlaikiusi šimtmečių išmėginimus, turi neišsemiamas tolesnės plėtros galimybes, todėl „nereikia ribotis senomis tomizmo problemomis, reikia nuolatos pasipildyti naujomis“⁶. Šio požiūrio laikosi Louvaino universitetas Belgijoje – vienas pirmųjų didelių neotomizmo centrų, išlikęs tarptautiniu neotomizmo centru iki šiol. Šiuo metu įtakingiausias „atviro“ neotomizmo centras yra Pulache prie Miuncheno.

Labiausiai neotomizmo, kaip filosofinės krypties, reikšmė sustiprėjo po Antrojo pasaulinio karo, kai popiežius Leonas XIII enciklikoje *Humani generis* pripažino tomistinę filosofiją kaip teisingą katalikiškąją filosofiją, kuri „palaiko tikrą, nesuklastotą žmogiškojo mąstymo patikimumą“⁷.

Skiriami trys sąlyginiai neotomizmo raidos etapai: paleotomizmas (ortodoksinis tomizmas), reikalaujantis griežtai laikytis Tomo Akviniečio sistemos vengiant bet kokių naujovių; nuosaikusias tomizmas, priimančias naujoves tiek, kiek leidžia oficialioji Bažnyčios pozicija; neotomizmas, palyginti laisvai interpretuojantis kai kuriuos Tomo Akviniečio metafizikos pagrindus. Šie etapai įvardijami sąlygiškai: nėra aiškių pradžios ir pabaigos laikotarpių, ryškaus atsiskyrimo. Išties paprasčiau būtų kalbėti ne tiek apie tris raidos etapus, kiek apie istoriškai susiformavusias tris neotomizmo pakraipas: klasikinį tomizmą, egzistencinį tomizmą ir transcendentinį tomizmą. Pirmoji pakraipa gali būti apibūdinama kaip nuosaikusias tomizmas, o kitos dvi – kaip savarankiškų interpretacijų linkme besiplėtojantis neotomizmas. Visos išvardintos neotomizmo kryptys gyvuoja iki šiolei. Vis dėlto didžiausi istorijoje nuopelnai tenka egzistenciniam tomizmui, dariusiam ryškią įtaką Vatikano II Susirinkimo nutarimams. Šių nutarimų pagrindu formuojami dabartiniai reikalavimai katalikiškajam vaikų auklėjimui. Ryškiausi egzistencinio tomizmo atstovai –

prancūzai Jacques Maritainas (1882–1973), gimęs liberalioje protestantų šeimoje ir vėliau su žmona perėjęs į katalikybę (jo darbai reikšmingai paveikė ne tik katalikiškąją filosofiją, bet ir oficialiąją Bažnyčios poziciją), ir Etienne Henri Gilsonas (1884–1978), taip pat labai vertinamas tiek Bažnyčios vadovybės aplinkoje, tiek akademinuose sluoksniuose. Vienas šių laikų labiausiai pripažintų filosofų, įkūręs tarptautinę Tomo Akviniečio draugiją, yra šv. Tomo Akviniečio popiežiškųjų akademijų prezidentas Abelardas Lobatas (1925).

Iš esmės neotomizmo filosofija aptariama tada, kai išskiriami trys būdingi jos bruožai:

1. požiūris į būtį;
2. požiūris į žmogų;
3. požiūris į žmogaus ir visuomenės santykį.

Grynoji būtis, kurią sudaro dvi – žemesnioji (materija ir forma) bei aukštesnioji (egzistencija ir esmė) – pakopos, yra aukščiausia realybė. Pirmoji ir vienintelė būties priežastis – Dievas. Tad būtis yra kryptingai reguliuojama. Materialusis pasaulis yra antrinis ir išvestinis. J. Maritainas ir E. Gilsonas, aiškindami būtį, pirmumą teikia egzistenciškumui: „Pirmoji idėja, kurią susidaro vaikas, yra ne būties idėja. Būties idėja implicitiškai slypi pirmojoje idėjoje, kurią vaikas susidaro. Kad įgytume būties idėją, turi būti suvoktas ir sprendimu patvirtintas egzistavimo aktas“.⁸ Neotomistų teigimu, „Dievas nekuria iš pradžių esmių tam, kad vėliau priverstų jas egzistuoti, Dievas turi egzistuojančius subjektus“.⁹ Šis neotomistų požiūris leidžia ugdymo filosofijai į žmogų žiūrėti kaip į Dievo kūrinį, kurio vienintelė būties priežastis yra Dievas. Dievas ne šiaip pakvietė žmogų į būtį, jis ja rūpinasi. Tai nusako vieną ugdymo tikslų – pasitikėti Kūrėju, pasikliauti jo sprendimais, leisti būti vadovaujamam Dievo, kuris yra Išmintis, Meilė, Tiesa. Ugdymo pedagogikoje Dievas pristatomas kaip mylintis Tėvas, besirūpinantis savo vaikais. Vaikui svarbu žinoti, jog yra Tas, Kuris jį visada mylėjo ir myli besąlygiška meile. Svarbiausia, kad Dievas myli jį tokį, koks jis yra – kartais silpną, piktą, įskaudintą, abejojantį, trokštantį keršto, „negerą“.

Neotomistai daug dėmesio skiria žmogaus vientisumo pagrindimui. Žmogaus būtis yra kilusi iš dviejų pradų: gamtinio (kūno, lemiančio žmogaus individualybę) ir dieviško (dvasios, kuria išreiškiama žmogaus asmenybė). Siela¹⁰ ir kūnas yra vienodai svarbūs, vienas kito reikalaujantys žmogaus būties komponentai: „Kaip žmogaus kūniškumas kyla iš dvasinės sielos formos, taip žmogaus dvasiškumas priklauso nuo formos, suteikiamos materijai, su kuria jis sujungiamas į vieną visumą“.¹¹ Taigi neotomizmo filosofijoje žmogus yra suprantamas kaip dvasios ir kūno vienovė: „Žmoguje nėra dviejų visiškai skirtingų substancijų, yra du pagrindiniai principai, kurių substancialumas, nors ir skiriasi, žmoguje sudaro vieningą visumą“.¹² Siela yra aktyvusis, lemiantysis pradas: „Dvasia yra svarbesnė už materiją ir pirmesnė už kūną; Kūnas pakylėjamas tam, kad tarnautų dvasiai“.¹³ Neotomistų teigimu, asmenybė yra autonomiška ir vienalytė substancija, savo egzistavimą siejanti su tobuląja būtimi – Dievu: „Žmogus yra dvasinė būtybė, todėl ir jo priežastis turi būti dvasinė. <...> Sielą įsteigti gali tiktai Dievas“.¹⁴ Ši mintis labai svarbi religiniame auklėjime: būties ir žmogaus supratimas formuoja teigiamą vaiko požiūrį į save, ugdo jo savivertės jausmą bei orumą. Čia taip pat atsispindi vienas iš neotomistų reikalavimų, keliamų religiniam auklėjimui – dvasinis vaiko ugdymas. Neotomizmą aptariantys pedagogai (Craveris, Bitinas, Pukelis, Ozmonas ir kt.), kalbėdami apie neotomizmą, pabrėžia religinės ir nereliginės patirties, pasaulietinio ir religinio ugdymo derinimą. Tačiau pats ugdymas nebeskirstomas

į religinį ir pasaulietinį, o apima viską: aplinką, veiklą, gyvenimo būdą, požiūrį, mokymąsį, santykius ir t. t. Tik ugdymas dvasinius dalykus iškelia aukščiau už materialius, skatina amžinųjų vertybių puoselėjimą, asmenybės kilnumą. Esminiu asmenybės bruožu E. Gilsonas pripažįsta orumą ir vertingumą, kylančius iš sielos nemirtingumo. Asmens vertė galiausiai atsiskleidžia tik per santykį su Dievu. Tai suvokiant įmanomas tikrasis dvasinis gyvenimas.¹⁵ „Nuo pat sielos įsikūnijimo iki kūno ir sielos atskyrimo momento žmogus gyvena remdamasis dvasia. <...> Iš dvasinės būties atsiranda racionali ir laisva veikla“¹⁶

Siela, anot neotomistų, yra ne tik būties, bet ir veiklos pagrindas. „Daugelis savo gyvenimą praleidžia rūpindamiesi pojūčiais ir malonumais, kuriuose įžvelgia tikrąją egzistavimo prasmę. Tačiau tokia orientacija ir jos padariniai yra pražūtingi“¹⁷, – teigia A. Lobatas. Aptardami žmogų kaip vienovę, gebančią rinktis veiklą bei jos būdus, neotomistai žvilgsnį kreipia į pagrindines sielos galias – protą ir valią. „Siela visų pirma yra susijusi su proto veikla. Suvokimas yra pirminis dvasinės veiklos aktas. <...> Valia yra pirmoji veiksmų srityje“¹⁸ Veiklos poreikis kyla iš valios – tai pamatinės aktyvinančios galios. Valia siekia gėrio. Protas gerį tiksliau apibrėžia ir kvalifikuoja. Taigi valia ir protas yra abipusiškai susiję. Valia pirmapradiškai linksta į gerį, o protas atpažįsta ir apibrėžia konkretų gerį. Prieš valios aktus kaip būtina sąlyga eina konkretus žinojimas: „Pirmasis veiksmas visada yra proto veiksmas. Mes turime žinoti prieš pradėdami mylėti“¹⁹

Kryptingam proto ir valios veikimui, neotomistų teigimu, būtina sąlyga yra laisvė. Laisvės sritis, anot A. Lobato, yra siauresnė nei valios. Valia kreipiasi į suvoktą arba įgimtą gerį, o laisvė renkasi tik pažintą ir laisvės veikimo sferoje esantį gerį. Laisvė yra susijusi su nuolatiniu pasirinkimu tarp gėrio ir blogio. „Laisvas žmogus yra tas, kuris visiškai kontroliuoja pats save ir pakyla virš visų aplinkybių“²⁰. Laisvas pasirinkti gerį žmogus lygiai taip pat yra laisvas pasirinkti ir blogį: „Be klystančios laisvės nėra sukurtos laisvės, be sukurtos laisvės nėra bičiuliškos meilės tarp Dievo ir kūrinio, nėra antgamtinės kūrinio transformacijos Dievuje, nei kūrinio įžengimo į savo Viešpaties džiaugsmą“²¹ Jei gėrio pasirinkimas žmogų laisvina: „Laisvė suponuoja nuolatinį laisvėjimą“, tai pasirinkdamas net patį mažiausią blogį, jis iškart tampa nelaisvu – nuodėmės vergu. „Realybėje šių dienų žmogus, išsilaisvinęs nuo daugybės dalykų, neišsilaisvina nuo paties savęs ir sukuria pats sau naujas vergovės formas“²² Tokie samprotavimai apie protą, valią ir laisvę yra labai svarbūs ugdymo pedagogikai, siekiančiai ugdyti laisvas, atsakingas, savarankiškai sprendimus priimančias asmenybes. Neotomizmo filosofija skatina atsakyti ydų ir, svarbiausia, patikina, jog kiekvienas žmogus gali tai padaryti pats. Laisvė yra Dievo suteikta dovana – pasitikėjimo ženklas. Tad vaikai skatinami atsiliepti į šį pasitikėjimą ir rinktis gerį. Svarbiausia – ugdomas atsakingumas prieš Dievą, kitą, save. Šie samprotavimai taip pat padeda įsisąmoninti savo ir aplinkinių netobulumą. Tai ugdo supratingumą, atlaidumą sau ir kitiems, gailestingumą. „Sunku išsilaisvinti ir lengva tapti vergu“, – teigia A. Lobatas. Taigi neotomistai skatina asmenį nepasiduoti puikybės galiiai ir patikėti savo pastangas Dievui, kuriam nėra negalimų dalykų. Kiekviename pasirinkime ugdytiniai mokomi ieškoti Dievo valios.

Svarbus neotomizmo filosofijos akcentas yra žmogaus ryšių su kitais asmenimis apibūdinimas. Pasak neotomistų, individui pačiam savęs neužtenka, jam reikalingi kiti žmonės. To poreikio tenkinimas kuria visuomenę. Jau kalbėta, kad žmogų neotomistai apibūdina kaip individą ir kaip asmenybę. Iš individų susidedanti visuomenė siekia tų pačių tikslų

kaip ir individas. Ji siekia bendrojo gėrio. Visuomenė yra individų, o ne asmenybių vienybė, bet kaip asmenybė žmogus peržengia visuomeniškumą, yra orientuotas vertikaliai, yra aukščiau už visuomenę ir priklauso Dievui.²³ J. Maritainas savo veikale „Tikėjimas ir žmonių bendruomenė“ išskiria du veikimo visuomenėje būdus: *veikti dėl* (ko nors) ir *veikti su* (kuo nors). Veikla su kuo nors, ne dėl ko nors, J. Maritaino teigimu, yra išmintingesnė, gilesnė realybės sąranga. Buvimas, veikimas su kuo nors apima ir kentėjimo su kitu dimensiją: „*Veikti dėl* yra dosnumo sritis. *Veikla su* ir *kentėjimas su* yra meilės ir vienybės sritis. Meilė suteikiama konkrečiai egzistuojančiai būčiai. <...> Tas, kurį myliu aš, teisingai ar klaidingai, bet myliu; ir aš noriu būti su juo ir kentėti su juo“²⁴. Prieš pradėdamas ką nors daryti dėl žmonių, dėl visuomenės, J. Maritaino teigimu, pirmiausia reikia rinktis būti su žmonėmis, t. y. būti tikrąja prasme – ir kartu kentėti, ir kartu įveikti sunkumus. Ši būtis kyla iš meilės, o meilė neįmanoma be laisvės. Meilė yra aukščiausia asmeninės laisvės apraiška. Laisvę ir meilę vienija dvasingumas, „Dvasia yra asmenybės šaknis“, laisvės ir meilės šaltinis. Asmenybė yra aukštesnė už visuomenę, nes ne visuomenė, o dvasingasis asmenybės pradai yra pašauktas amžinajai vienybei su Dievu: „Asmuo pasižymi absoliučia verte, nes tiesiogiai sąveikauja su absoliutu, kuriame gali rasti savo visišką pilnatvę“.²⁵ Iš čia kyla ir užduotis krikščionims: „Tam, kad žmonės būtų su Kristumi, krikščionys turi būti su žmonėmis“.²⁶ E. Gilsonas pabrėžia, jog asmens vertė atsiskleidžia tik per santykį su Dievu. Kadangi žmogaus asmenybė yra aukščiau už bet kokią bendruomenę, pastaroji privalo pripažinti asmenybės pašaukimą kilti į galutinį tikslą ir padėti tą tikslą pasiekti. Šie samprotavimai padeda grįsti bendruomeniškumo pagrindus. Bendruomenė, visuomenė, žmonija yra be galo svarbios, tačiau svarbiausias – jose esantis žmogus. Santykis su juo turi būti meilė. Tai reiškia pripažinimo ir pagarbos santykį. Ugdytiniai mokomi atjausti vienas kitą, suprasti, būti pasirengę padėti, atleisti, priimti šalia esantį tokį, koks jis yra. Toks požiūris žmones skatina evangelizaciniam darbui: skleisti Dievo žodį tarp bendramamžių – skleisti ne tiek žodžiu, kiek pavyzdžiu, gerais darbais.

Asmuo yra pašauktas būti vienybėje su Dievu, tad pagrindinis krikščioniškojo auklėjimo tikslas yra parengti ugdytinį šiai vienybei: „Asmens būtis leidžia užmegzti tarpasmeninius santykius tarp Dievo ir žmogaus, tarp žmogaus ir Dievo“.²⁷ Iš dalies žmogaus bendravimas su Dievu vyksta kasdienybėje, tačiau visiška vienybė su Kūrėju įmanoma tik po mirties. Tad galutinis krikščioniškojo auklėjimo tikslas yra parengti ugdytinį transcendentinei būčiai. Šis tikslas pasiekiamas ugdant dvasingumą.

Neotomizmo kritikai gali teigti, kad vaiko rengimas gyvenimui po mirties yra netikslus: per mažai dėmesio skiriama gyvenimui čia ir dabar. Tačiau šie priekaištai neteisingi – vaikas ugdomas siekti vienybės su Dievu jau dabar. Tai padeda tiek lavinant dvasingumą, tiek ugdant bendruomeniškumą, vidines vertybes, santykius su kitais. Vaikai mokomi kasdien rinktis tarp gėrio ir blogio, savarankiškai daryti sprendimus, būti už juos atsakingi.

Iš čia seka visiškai suprantama mintis: neotomizmo atstovai siekia visuotinio religinio ugdymo, reikalauja ne tik pažinti religines tiesas, bet ir integruoti jas į asmeninį gyvenimą. Tai padeda vaikams greičiau perimti religines vertybes ir jausti jiems keliamų reikalavimų kryptingumą bei visuotinumą. Vien praktikuojamos maldos prieš kokią nors veiklą, Bažnyčios lankymas sekmadieniais, sakramentų priėmimas neįtikins, jei kitu laiku bus „ilsimasi nuo Dievo“. Jei tikėjimas bus svarbus ir persmelkęs pačių ugdytojų kasdienybę, tuo-

met ir vaikams meldimasis, pavyzdžiui, prieš pamoką mokykloje ar prieš miegą namuose, atrodys normalus reiškinys, o ne vienas iš privalomų dienotvarkės punktų. Taip pat tai sukuria pastovumo, taigi ir saugumo jausmą, kurio šiandienos vaikams ypač trūksta: „Tėvai privalo savo šeimoje sukurti atmosferą, persunktą Dievo ir artimo meile, skatinančia pilnutinį asmeninį ir socialinį vaikų auklėjimą“.²⁸

Tikrasis katalikiškas auklėjimas žengia kartu su žmogiškojo asmens formavimu. Neotomistai pabrėžia meilės ir laisvės neatsiejamumą. J. Maritainas nurodo moralinę kiekvieno žmogaus privalomybę ugdyti ir puoselėti savo asmenybę kaip savo laisvę ir pašaukimą, nes kiekvienas privalo tapti tuo, „kuo jis yra“. Tikėjimas turi būti pasirenkamas, ne primateamas. Pasirinktas krikščioniškas auklėjimas negali virsti drausminimo priemone, privalomu dalyku. Vaikas turi žinoti, jog pats gali pasirinkti. Tik taip tikėjimas taps savastimi. Meilė suteikia laisvę, o laisvė stiprina tarpusavio meilę.

Neotomistai išplėtojo blogio egzistavimo pasaulyje problematiką. Blogis nėra būtis, jis yra būties nebuvimas: „Jis nėra paprastas nebuvimas arba neigimas, bet trūkumas: trūkumas gėrio, kuris turėtų egzistuoti tam tikrame dalyke“.²⁹ Blogis, anot neotomistų, pažeidžia žmogaus valią ir protą. „Žmogaus nuodėmė yra asmens nuodėmė, pasaulio nelaimė ir Dievo meilės įžeidimas“.³⁰ Tačiau žmogus yra nuodėmingas iš prigimties, nes jis yra mažesnis gėris nei Dievas. Jei jis yra mažesnis gėris, tai jame esti ir polinkis į nuodėmę. Tokie svarstymai savo ruožtu nepanaikina atsakomybės, nes kiekvienas asmuo yra laisvas pasirinkti gėrį. Ugdytojai, vadovaudamiesi tokiu požiūriu, turėtų auklėti vaikus meilės dvasia, suprasdami, jog visi klysta, bet taip pat mokydami pasirinkti gėrį, nepataikauti savo silpnybėms.

Neotomistai plačiai aiškina skausmo buvimą pasaulyje. Blogio pasirinkimas visados lemia skausmą. Šiandien matome, jog vis daugiau į darželį ar mokyklą ateinančių vaikų turi labai skausmingos patirties. Neotomistų filosofija šiuo požiūriu puikiai pritaikoma harmoningam vaiko auklėjimui. Jei ta harmonija buvo sugriauta, jei vaikystė buvo sužeista, jei teko pakelti alkoholizmo, smurto, žeminimo, tyčiojimosi našta, nėra taip lengva patikėti Dievo meile ir rūpesčiu. Dėl to neotomizmas apeliuoja į intelektualumą, racionalumą, pasirinkimą neskaudinti Meilės. Tai gali būti per daug sunku priimti vaikams, išgyvenusiems skausmą ir neteisybę. Jiems tiesiog reikia jaustis mylimiems. Todėl ugdytiniai turi būti stiprūs mokydamiesi skausmą nugalėti.

Svarbus neotomistų požiūris į žmogų kaip į dviejų pradų vienovę. Būdamas dvilype būtybe, žmogus tobulėja dvejopai: individas – pagal materialius, asmenybė – pagal sielos ir dvasios dėsnius. Ugdymo pilnatvę garantuoja įvairiapusis ugdymas, todėl neotomistai daug dėmesio skiria mokslo žinioms ir intelekto lavinimui. Visavertis ugdymas esti tada, kai ugdytiniai įgyja gilių mokslinių žinių, apibūdinančių materialųjį pasaulį, įsivaina pagrindines kultūros vertybes. Religinio ugdymo dėka tobulėja jų dvasinis pasaulis: „Žmogaus didybė yra dvasinė, ji glūdi mąstyme“, o žmogaus intelektualinės galimybės „randasi iš dvasios, kurios neriboja materija“³¹.

Koncentravimasis į protu suvokiamas dieviškas tiesas gali būti prieinamas ne visiems vaikams. Todėl auklėtojai turi dėti didesnes pastangas, kad tiesa, gyvenimo Evangelija, būtų perduota ne tik intelektualiesiems vaikams, bet ir turintiems įvairių mąstymo sutrikimų, taip pat apleistiems vaikams, tiems, kurių ne tik intelektualiniu lavinimu, bet ir jais pačiais niekas nesirūpino. Vaikui, nepatyrusiam savo gyvenime meilės ir saugumo, protingi išvedinėjimai

nepadės suprasti, jog Dievas yra meilė. Todėl neotomistai buvo kritikuojami kitų filosofijos krypčių atstovų, teigiančių, jog būtent per intuiciją, jausmus, dvasingumą, asmenybiškumą galima geriau negu per neotomistų proteguojamą protą atskleisti absoliuto esmę. Ne žinojimas veda į absoliutą, o fundamentali prigimtinė patirtis, atsirandanti iš kiekvieno žmogaus pirmąsias intuicijos, kuri nesunkiai parodo, kad žmogus priklauso nekintamybei, nuo seno vadinamai Dievu. Dievo pažinimas – tai valingas savęs organizavimas vis naujoms Dievo pajautoms, vis gilesniems ir esmingesniems jo išgyvenimams. Apskritai negalima vaikams pradėti kabėti apie Dievą kaip Meilę, kol jie patys nėra patyrę paprastos žemiškos žmonių meilės. Tarsi atsiliepdami į tokią kritiką, neotomistai tęsia teorinius tyrimus, skirtus žemiškajai ir dangiškajai meilei. Antai J. Maritainas kalba apie meilę visiems žmonėms, nepaisant jų rasės, turto, socialinės padėties, apie meilę, leidžiančią kentėti su kenčiančiaisiais. Identifikacija su skriaudą išgyvenančiais vaikais padeda priimti vienas kitą ir stengtis vienas kitam padėti. Iš čia seka kita prieštara: tai gali būti sunku ir net nepriimtina už savo būvį įpratusiam kovoti vaikui. Tačiau vieningas Meilės strategijos laikymasis gali padėti tėvams ir pedagogams įveikti vaikų priešišumą ir nepasitikėjimą.

2. Egzistencializmas: žmogaus esmės paieška

Egzistencializmo filosofinis sąjūdis kilo kaip reakcija į racionalistinę ir pozityvistinę filosofiją, kuri apleido iracionalųjį pradą. Egzistencialistai akcentuoja dėmesį žmogaus jausmams – kančioms, baimėi, siaubui, abejojimui. Per jausmų sklaidą egzistencializmas bando atrasti ir išaiškinti žmogaus esmę. Katalikiškoji egzistencializmo perspektyva yra kvietimas gręžtis į konkrečią religinę patirtį. Katalikiškasis egzistencializmas, anot B. Kuzmicko, nėra vieninga srovė ar mokykla, o pirmiausia tam tikras skaičius mąstytojų, „kuriuos vienas su kitu sieja plati ir tiksliai neapibrėžiama egzistencinė mąstysena, atskleidžianti asmenybiškojo viduriškumo dimensiją su jai būdingais laisvės, laikiškumo, atsakomybės, prasmės matmenimis“³².

Atsigręždami į žmogų, jo vidujybę, jausmus, apsisprendimo būtinybę ir reikšmę, egzistencialistai domisi ne tiek žmogumi apskritai, kiek atskiru, individualiu žmogumi, jo santykiu su būtimi ir tikėjimu. Antai S. Kierkegaardas (Søren Kierkegaard) teigė, jog, būnant krikščioniu, nepakanka teoriškai pripažinti krikščionybę ir būti lojaliam Bažnyčiai. Tikrasis krikščioniškumas yra ne abstraktus mąstymas ir ne formalus apeigų atlikinėjimas, bet visiškas įsitraukimas į krikščioniškąjį gyvenimą ir atsidavimas jam. „Krikščionybė protestuoja prieš kiekvieną objektyvumo formą; ji reikalauja, kad subjektas būtų be galo susirūpinęs savimi. Tik subjektyvumas yra tai, dėl ko nerimauja krikščionybė, ir tik subjektyvume yra tiesa, jei ji apskritai yra“³³. Krikščionis privalo rasti savo tiesą, kuri būtų jo asmeninio gyvenimo turinys. Knygoje „Baimė ir drebėjimas“ S. Kierkegaardas kalba apie tikėjimą, pasiekiantį savo aukščiausią išraišką per absurda: „Jis [Abraomas] tikėjo absurdo dėka; mat bet kokio žmogiško apskaičiavimo jau seniai buvo atsisakęs“³⁴. Tikima absurdo dėka, nes „Dievui viskas įmanoma“³⁵. Tikra krikščionybė apverčia visus proto įrodymus. Tarp žmogaus proto ir krikščioniškojo tikėjimo yra neįveikiamas prieštaravimas. Kad Dievas suvokiamas ne mąstymu, o tik tikėjimu, teigia ir K. Jaspersas: „Įrodymų ir jų paneigimų prasmė yra tokia: įrodytas Dievas nėra joks Dievas, o tėra tik koks nors pasaulio faktas“³⁶.

Vadinamieji įrodymai ne tik neįrodo, bet ir sukelia pagundą Dievą paversti pasaulio dalimi. Šie egzistencialistų samprotavimai krikščioniškos pedagogikos atžvilgiu skatina ugdytinius ne ieškoti tikėjimą paremiančių faktų, bet stiprinti patį tikėjimą. Tikėjimo ieškojimas turi tapti privalomu kiekvienam ugdytiniui, siekiančiam esybės atsiskleidimo. Tačiau tai turi būti laisvo apsisprendimo aktas. Ugdymo procese ugdytiniui turi būti įrodoma, kad be tikėjimo nėra būties. Rinkdamasis būti, ugdytinis renkasi tikėjimą. Rinkdamasis tikėjimą, jis renkasi tikėti besąlygiškai ir iki absurdo. Tik toks tikėjimas turi prasmę.

Kitas egzistencialistų rūpestis – individualumo iškėlimas. Žmogaus santykis su Dievu yra asmeninis santykis. Individas prieš Dievą yra visiškai vienas. Būnant kartu, netgi dviese, vyksta pokalbis, ir tuomet užmirštama, kad esama prieš Dievą. S. Kierkegaardas siūlo biblinį simbolį – leliją: „Bet lelija, kuri yra mokytoja, yra išmintinga. Ji nedalyvauja pokalbyje, ji išlaiko tylą ir išlaikydama tylą parodo, jog ji yra prieš Dievą, jog reikia prisiminti, kad esi Dievo akivaizdoje – kad ryltume ir tiesoje stiprusis tampa tyliu prieš Dievą“.³⁷ Viena iš bendravimo su Dievu formų – buvimas vienumoje, buvimas tyloje. Kiti trukdo, atitraukia nuo Dievo. Tyla, remiantis S. Kierkegaardo knyga „Baimė ir drebėjimas“, taip pat yra visiško pasitikėjimo Dievu ženklas. Tarsi tęsdamas šią mintį, K. Jaspersas teigia, jog kalbant apie Dievą svarbu ne tai, kas jis yra savaime, o ką jis reiškia asmeniui (man!), jo paties pasirinkimui ir apsisprendimui (mano tikėjimui!). Tai galioja ir žmonių tarpusavio bendravime. Egzistencialistai pabrėžia ne bendruomeninį bendravimą, o aš–tu dialogą. Dialoge svarbu ne tai, su kuo bendraujama, bet tai, kaip su kitu bendraujama. Šis bendravimas, nusakantis santykį su būtimi, vyksta Dievo akivaizdoje: kuo labiau įveikiu egocentrizmą, tuo labiau egzistuoju. Egzistencinio ugdymo pedagogikoje išaukštinamas žmogaus individualumas bei asmeninis ryšys su religija. Kiekvienas vaikas yra individualus ir kiekvienas yra reikšmingas. Svarbu sudaryti sąlygas kiekvienam ieškoti asmeninio ryšio su Dievu. Dievo patyrimas neįmanomas per kitus. Ugdytojas negali perduoti tikėjimo, jis gali tik perteikti religines tiesas. Tačiau daug svarbiau išmokyti ieškoti individualaus, asmeninio ryšio su Dievu. Taip pat ugdoma buvimo Dievo akivaizdoje samprata. Iškeliamą žmonių susvetimėjimo priežastis – asmenybiškumą eliminuojantis bendravimas. Vaikai turi būti mokomi bendrauti ne siekiant pragmatiškų tikslų, bet trokštant pažinti kito asmens esybę. Tikroji būtis, anot K. Jasperso, atsiskleidžia išgyvenimų metu. Prasmės suvokimas ryškiausiai pasireiškia „ribinėse“ (liga, kova, kaltė, artimųjų mirtis) situacijose: „Ribinėse situacijose arba atsiveria niekas, arba pradedama pajusti, kas yra tikroji būtis, išskylanti virš nykstančios būties pasaulyje ir nuo jos nepriklausanti“.³⁸ S. Kierkegaardui tikėjimas, religija, žmogaus bendravimas su Dievu – baimės, nerimo, žmogaus egzistencijos tragizmo šaltinis. Žmogaus būtis visada laikina, nepatvari. Žmogus negali išsivaduoti iš prieštaravimų ir konfliktų, kurie kyla neišvengiamai. Filosofui atrodo, kad natūralus santykis su religija yra baimė ir grėsmė. Religija, vesdama žmogų į amžinybę, pripildo jį siaubo, užkrauna jam kančią. Todėl viena iš pagrindinių S. Kierkegaardo filosofijos temų – nuodėmės ir bausmės apmąstymas. Nuodėmė – tai būseną. Pasilikti nuodėmės būsenoje – tai pati sunkiausia nuodėmė. „Baimėje ir drebėjime“ konkrečiai įvardijama nuodėmės esmė – nevilts. Abraomas, pasitikėdamas Dievu, niekada neatsiduria neviltyje.³⁹ Klusnumas ir pasitikėjimas yra tai, kas leidžia siaube ir nerime išgyventi džiaugsmo akimirkas. Paukščiai padangėje ir lelija laukuose yra besąlygiškai laimingi, nes „džiaugiasi

dabartimi“: „Būti laimingam galima būnant savimi esamu laiku“.⁴⁰ K. Jaspersas taip pat teigia: žmogaus laimė glūdi santykiyje su kitais. Todėl žmogus turi išmokti gyventi, brangindamas visa tai, ką jis turi ir myli. Būties trapumo suvokimas žmogui skausmingas, tačiau būčiai suteikia skaidrumo ir dvasingumo⁴¹. Žmogus visada gali būti kažkuo daugiau nei jau yra. Tad vienintelis uždavinys, kurį galima kelti žmogui, yra nuolat pranokti save patį. Religinio ugdymo pedagogikos tikslas yra supažindinti vaikus su dviem gyvenimo pusėmis – neišvengiama kančia, skausmu ir galimybe vadovautis tikėjimu – per absurdą išgyventi laimę. Būties atsiveria tik tada, kai vadovaudamasis laisvu apsisprendimu, visiškai pasikliauji Dievu. Pedagogikos uždavinys – atskleisti vaikams, kad gyvenimo tikslas yra ne malonumų siekimas, skausmo ir kančios vengimas, o savo gyvenimo prasmės suvokimas. Ugdymu turi būti siekiama atitraukti nuo įvairių klaidingų gyvenimo vilionių ir užsiimti, pasak K. A. Trimako, savo biografijos rekonstrukcija.

Vaikų, turinčių skaudžios patirties, atveju egzistencialistinis mąstymas gali jiems padėti lengviau tai išgyventi. Skausmas, neteisybė, kančia tiesiog yra būties šioje žemėje dalis, kurios nė vienas negali išvengti. Egzistencialistiškas ugdymas nieko nedangsto, o veikiau siekia vaikus supažindinti su tikruoju pasauliu, jo gerosiomis ir blogiosiomis pusėmis. Taip ugdomas filosofinis požiūris, leidžiantis ne užsibūti praeityje, skęsti niūriuose išgyvenimuose, o labiau koncentruotis ties dabartimi ir orientuotis į ateitį. Anot S. Kierkegaard, laimę gali teikti tik dabarties įsisąmoninimas, šios akimirkos išgyvenimas tikėjime. Todėl suvokę kančios neišvengiamumą, ugdytiniai mokomi susidomėti būties klausimais, nuolat klausti: „Kas aš esu“, „kodėl aš esu“? Taip realizuojamas sąmoningumo, apsisprendimo motyvas.

Krikščionys egzistencialistai skatina ir kaip vienintelę išeitį siūlo tikėjimą – asmeninio ryšio su Dievu ieškojimą, akcentuodami laisvą asmens apsisprendimą. Tačiau iš tiesų apsisprendimo laisvė egzistencializmo krikščioniškoje pedagogikoje yra ribota. Žmonės arba visą gyvenimą lieka nesuvokę tikrosios gyvenimo prasmės ir todėl gyvena egoizmo ir egocentrizmo lygmenyje, arba, įsisąmonindami valios laisvę, renkasi religiją ir kančią kaip sielos nuskaistinimo būdą. Tik kančioje, identifikuojantis su žmonijos atpirkėju Jėzumi Kristumi, atrandamas džiaugsmas ir viltis.

Sąmoningumo skatinimas ugdytiniams teikia harmoniją ir pusiausvyrą bei skatina juos formuoti dorybes. Kartu ugdomas savarankiškumas bei asmeninė atsakomybė (tikėjimo kitam niekas perduoti negali, tai – asmeniškų pastangų rezultatas). Beje, kiekvienas vaikas yra vis kitoks, todėl negalima visiems taikyti tų pačių auklėjimo metodų. Tiesą sakant, egzistencialistai labiau pabrėžia saviauklą: nukreipti vaikus į saviugdos kelią gali tik tas, kuris pats su jais bendraudamas keičiasi.

Taigi egzistencialistinio ugdymo filosofija akcentuoja individualybę ir pabrėžia visą spektrą turtingų išgyvenimų, kurie tarnauja žmogiškajai orumo savivokai.

3. Personalizmas – asmenybės būties filosofija

Personalizmas – katalikiškoji filosofijos srovė, kilusi iš susirūpinimo krikščionybės būkle pasaulyje. Tą būklę, anot B. Kuzmicko, personalistai „vertino kaip krizinę, laikydami tai platesnės dvasinės krizės, apėmusios Vakarų pasaulį, apraiška. <...> Personalistai buvo įsitikinę, kad krikščionybės atgimimas įmanomas tik kartu su dvasiniu visuomenės pakilimu“⁴².

Personalizmas atsirado XX a. pradžioje. Jei neotomizmas rėmėsi šv. Tomo Akviniečio mokymu, akcentavusiu racionalumą, tai personalizmas formavosi pagal viduramžių filosofo šv. Augustino, teigusio, kad tiesą galima pažinti gilinantis į vidinius išgyvenimus, mokymą. Būtent vidujiškumas, anot šv. Augustino, išskiria žmogų kaip asmenybę iš objektyviojo daiktų pasaulio. Personalizmo apraiškų randama dar prieš personalizmo krypties atsiradimą gyvenusių filosofų, mąsčiusių apie žmogaus ir Dievo santykį, darbuose. Vienas žymiausių personalizmo atstovų, E. Munjė, teigia: „Šiuolaikinis personalizmas remiasi senomis giliomis tradicijomis“⁴³.

Personalizmo idėjos skleidėsi keliais pavidalais. Išskiriamas amerikietiškas, vokiškasis, prancūziškasis, itališkasis, rusiškasis personalizmas.

Viena moderniausių ir brandžiausių šiuolaikinės katalikiškosios filosofijos srovių yra prancūzų personalizmas, supratęs, kad būtina atkurti autentiškas krikščioniškojo tikėjimo struktūras ir jas suvokti naujos egzistencinės situacijos kontekste. Dėmesys asmenybei, jos būklei dabarties pasaulyje tapo neatsiejama Bažnyčios socialinės doktrinos dalimi.

Asmenybė, asmenybiškumas personalistų svarstymuose iš dalies priešinamas egzistencialistiškajam individualizmui. Žmogaus esmė „reiškia kažką daugiau, kažką ypatingą būties pilnatvę ir tobulumą, kuriam išryškinti būtinai reikia pavartoti žodį *asmuo*“⁴⁴. Asmenybė nėra duotybė, ji yra kuriama kasdienėmis valios pastangomis. Asmenybė turi būti nepaliaujamai užkariaujama. Todėl buvimas asmenybe yra aukščiausia būties forma, pasiekama ne susiliejus su abstrakčia Gamtos ar Idėjos visuotinybe, bet pakeitus savo „šerdzių šerdį“⁴⁵. Personalistai kalba apie Dievo karalystę, pabrėždami, jog asmenybėms viešpatauja ne abstraktus Likimas, abejingas individo likimui, bet Dievas, kuris „kiekvienai asmenybei siūlo ypatingą santykį su jo dieviškumu“⁴⁶. Tik santykyje su dieviškumu individas gali išsivaduoti iš žemesnio lygio egzistencijos ir pasiekti aukščiausią būties formą – tapti asmenybe, t. y. naudotis dieviškąja dovana – laisve. Žmogus yra laisvas apsispręsti, ar jis nori tapti asmenybe, ar nenori. Kalbėdami apie laisvę pasirinkti, personalistai, remdamiesi šv. Augustino mintimi, teigia, kad, nors ir galimas blogio pasirinkimas, bet blogis suardo žmogaus laisvę ir kartu žlugdo asmenybę. Siekiantis būties pilnatvės, pats žmogus būties pilnatve nepasižymi. Todėl laisvė yra susijusi su atsakomybe už save, savo veiksmus, taip pat ir už kitus žmones.

Krikščioniškai auklėjant vaikus, svarbu padėti jiems suprasti, kad laisvė visada įpareigoja ir kad žmogus negali būti laisvas, versdamas kitus tenkinti jo įgeidžius. Laisvu jis tampa tik įsisamonindamas atsakomybę. Įsisąmoninti atsakomybę reikia ją išgyventi. Atsakomybė išgyvenama todėl, kad „žmogus turi sugebėjimą valia atsiliepti į vertybes“⁴⁷. Potraukis tikrosioms vertybėms, anot K. Wojtylos, rodo asmens brandumą, tobulumą. Todėl asmenybė ugdoma glaudžioje sąveikoje su tikrosiomis vertybėmis.

Asmenybės tapsmui yra be galo svarbus vidinis gyvenimas: „Asmenybė – vienintelė realybė, kurią pažįstame ir kuriame iš vidaus“⁴⁸, teigia E. Munjė. Vidinis gyvenimas suprantamas kaip dvasinis gyvenimas, susietas su dvasine realybe. Vidinis gyvenimas, teigia popiežius Jonas Paulius II, telkiasi apie tiesą ir gerį. Savo ruožtu tiesa ir gėris apima daugybę problemų, iš kurių pačios svarbiausios yra dvi: galutinė visa ko priežastis ir gėrio pilnatvė. Savo vidiniu gyvenimu asmuo yra ir išorinio pasaulio dalis, tad jis glaudžiai santykiauja su visu pasauliu. Asmenybė kuriama derinant vidinį ir išorinį pasaulius. Vidinis pasaulis tiesiog būtinas, kad susitelkdamas žmogus atrastų save. Išorinis gyvenimas pra-

turtina vidinį. Nereikia, anot personalistų, pervertinti nei išorinio nei vidinio gyvenimo. Išorinis gyvenimas išblaško, atitolina nuo savęs, asmeninio ryšio su Dievu, o per didelis gilinimasis į save „veda į perdėtą rafinuotumą, per didelis rūpinimasis savimi, net jeigu jis dvasinis, apsaugina mus egocentrizmu tarsi koku vėžiu“⁴⁹. Todėl vidinis gyvenimas turi būti derinamas su išoriniu. Tik bendraudamas su kitais, žmogus gali puoselėti savo asmenybę ir kartu išgyventi laimę.

Katalikiškas auklėjimas turėtų pirmiausia skatinti vidinio gyvenimo puoselėjimą. Bet ir bendruomeniškumo ugdymas yra ne mažiau svarbus. Bendruomeniškumas praturtina asmenybę, padeda jai tobulėti, būti atsakingai už kitus ir už visą žmoniją. Pasiekusiųjų savi-kūros viršūnes užduotis – kviešti aplinkinius į žygi, budinti miegančiuosius, patraukti kartu „daugybę tų, kurie gyvena kaip medžiai, žvėrys arba mašinos“⁵⁰. Taigi asmenybe tampama ne dėl savęs paties, bet siekiant bendro labo. Vienas pats asmuo mažą ką gali – reikalingi kiti.

E. Munjė veikale „Personalizmas“ yra nurodęs pagrindinius dalykus, kurių vaikas turi būti mokomas: 1) išeiti už savęs: atsižadėti savęs, atsiverti kitam: „išlaisvinti kitus ir pasaulį gali tik tas, kuris iš pradžių pats tokiu būdu išsilaisvino“; 2) suprasti: liautis žiūrėti į save vien savo paties požiūriu ir pažvelgti į save kito žmogiaus žvilgsniu; priimti kitą ir stengtis save pertvarkyti; būti viskuo visiems, nenustojant buvus apskritai ir buvus savimi; 3) imtis atsakomybės už kito likimą, dalintis su juo skausmu, džiaugsmu, rūpesčiais, „sielotis dėl jo“; 4) duoti: neseikėjamas davimas nesitikint atpildo „sušvelnina nesutarimus ir pasiūlo kitam žmogui, jo akimis žiūrint, brangias vertybes tuo metu, kai jis turėtų tikėtis, kad bus atstumtas kaip koks neklaužada, ir įveikia jį savo kilnumu“; 5) būti ištikimam: ištikimybė asmenybei, meilė, draugystė yra tobulos tik tada, kai yra pastovios. Šis pastovumas „nėra tęstinumas, vienodas kartojimasis, <...> bet nuolatinis atsinaujinimas“⁵¹.

Atrodo, jog personalistams bent jau iš dalies pavyko pašalinti aptartus neotomistų bei egzistencialistų filosofijoje slypėjusius trūkumus. „Galime konstatuoti, kad personalizmas <...> savo dvasia labai artimas pedagogikai. Jis stengiasi subalansuoti įvairias filosofines teorijas taip, kad šios kuo efektyviausiai pasitarnautų žmogaus dvasiniam tobulėjimui“⁵².

Išvados

1. Glaustai pristatytos neotomizmo, egzistencializmo ir personalizmo filosofinės auklėjimo idėjos leidžia daryti išvadą, kad jų interpretacija lietuvių pedagogikos teorijoje ir ugdymo realybėje – didelė aktualija. Nors iškart po nepriklausomybės atkūrimo mokyklose buvo įvestas tikybos mokymas, tačiau tenka abejoti, kad pats religingumas kaip dvasinės savasties atradimas būtų sustiprėjęs. Lietuvoje iki šiol ypač aktuali problema, suformuluota Juozo Girniaus, – tai buvojimas pasauly be Dievo: lietuvių katalikų, uolių katalikų pirmaisiais nepriklausomybės metais vaikai ir anūakai savo santykį su religija labiau sieja su proginėmis šventėmis ar apeigomis, tarp kurių svarbiausios – krikštas ir laidotuvės. Potuštės bažnyčios net didžiųjų metinių švenčių metu – ilgus metus vykdyto ugdymo be Dievo dabartiniai vaisiai. Visuomenė, anot S. Kierkegaardo, lieka buvoti estetinėje stadijoje, kuri atitinka nereikšmingą pragmatinių vertybių pobūdį.

2. Neotomizmo, egzistencializmo, personalizmo filosofinės doktrinos – šiandienos hodegetikos ir auklėjimo praktikos šaltinis, ypač dėl suvokto, giliai išanalizuoto ir išra-

dingai įrodyto religijos vaidmens asmenybės raidoje. Ugdyti visapusišką asmenybę – tai sudaryti visas prielaidas asmens dvasinei saviugdai, kurios pasiekimų aukščiausias taškas – santykis su Dievu. Kokios bebūtų asmens proto ir valios laisvės pastangos, vien savo jėgų nepakanka: būties pilnatvė ir asmens nirimas į jos gelmę tėra įmanomi religijos dėka. Tai vienadieniškumo ir pabrėžtino santykio su amžinybe teigimas. Kartu tai – savęs vienijimas su kitais, krikščioniškojo bendruomeniškumo gaivinimas, palydimas prisiimtos atsakomybės už kitą, šalia esantį, už visuotinio gėrio siekimą.

3. Neotomizmo filosofijos kertinis akmuo – proto galios sklaida, griežta logika įrodinėjant pasaulio sąrangą, tvarkos išviešpatavimą ir žmogaus tobulėjimo, arba evoliucijos, pastangos santykiyje su pirmavaizdžiu. Egzistencialistai teigia, kad tikėjimo perduoti neįmanoma. Ugdytinis yra vienas prieš Dievą, ir tik nuo jo sąmoningumo bei apsisprendimo priklausys gebėjimas rasti džiaugsmą ir viltį kančioje. Personalizmo filosofijoje kalbama apie vidujiškumo ir išoriškumo derinimą. Susitelkimą savyje keičiantis bendravimas, o ši – gilinimasis į save turtina asmenybę, leidžia išlaikyti harmoniją. Visų nagrinėtų filosofinių krypčių atstovai kalba apie laisvę rinktis. Neotomistinė bei personalistinė ugdymo filosofija laisvę supranta kaip gėrio vietoj blogio pasirinkimo galimybę (neotomizmas) ar privalomybę (personalizmas). Egzistencialistinis ugdymas numato pasitikėjimą Dievu kančios akivaizdoje. Visos trys filosofinės doktrinos teigia dvasinį augimą, pasirinkus tikėjimo perspektyvą. Todėl pasirinkti turi pats ugdytinis, disponuojantis orumu, rodantis pasitikėjimą savimi, atsakomybę. Kančios, kaip logiškos šio pasaulio būties formos, suvokimas gali padėti skausmingą praeitį turintiems ugdytiniams: į praeityje patirtą skausmą žvelgti kaip į neišvengiamą būtinybę ir lengviau išgyventi patirtą skriaudą bei tokiu būdu atkurti orumą ir adekvatų savęs vertinimą.

4. Vis didėjantis krikščioniškosios filosofijos (neotomizmo, egzistencializmo, personalizmo) knygų skaičius liudija suaktyvėjusį vertėjų ir leidėjų darbą. Kartu toks faktas nėra argumentas, kad lietuvių originalioji (nacionalinė) filosofija, įskaitant ugdymo filosofiją ir hodegetiką, padarė ryškią pažangą ir jau galima kalbėti apie homogeniškas ir heterogeniškas ugdymo doktrinas. Kol kas šia linkme žengiami tik pirmieji nedrąsūs žingsniai, todėl teigti filosofinių tyrimų poveikį ugdymo praktikai būtų pernelyg drąsu. Nustatyti, kaip dėstant atskirus dalykus transformuojami ir kūrybiškai taikomi neotomizmo, egzistencializmo, personalizmo pasiekimai, taip pat yra atskiras ir perspektyvus tiriamosios veiklos baras, kurio tyrėjams šio straipsnio autoriai nori tarti pabrąšinantį žodį.

NUORODOS

- 1 Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Kaunas. 1993. P. 24.
- 2 Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius. 1995. P. 62.
- 3 Trimakas K. A. Asmenybės raida gyvenime. II laida. Kaunas. 2001. P. 230–233.
- 4 Halder A. Filosofijos žodynas. Vilnius. 2002. P. 142.
- 5 Kuzmickas B. Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai. Vilnius. 2003. P. 85.
- 6 Ten pat. P. 85.
- 7 Pope Leo XIII. Encyclical Humanum Genus // <http://www.papalencyclicals.net/Leo13/>. 2007 01 26.
- 8 Maritain J. Existence and the Existent. N. Y. 1948 // Citata iš Kuzmickas B. Katalikiškoji filosofija:

- XIX ir XX amžiai. Vilnius. 2003. P. 25.
- 9 Žr. *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija. 2003. P. 120.
- 10 *A. Lobatas* vartoja terminą *dvasinė siela*, vadovaudamasis koncepcija, jog žmogaus siela turi dvi funkcijas – teikti gyvybę (visas gyvosios gamtos pasaulis) ir kartu būti Dievo paveikslu, kuris yra grynoji dvasia. Tokia žmogaus siela užima aukščiausių pakopą gyvosios gamtos pasaulyje ir žemiausią – transcendentiniame pasaulyje. Viena jos funkcijų – jungti materialųjį ir dvasinį pasaulius. Todėl amžinybėje bus išganyta ne tik siela, bet visas žmogus.
- 11 *Lobato A.* Žmogaus orumas ir likimas. Vilnius. 2001. P. 64.
- 12 Ten pat. P. 64.
- 13 Ten pat. P. 65, 69.
- 14 Ten pat. P. 190.
- 15 Žr. *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija. P. 139.
- 16 *Lobato A.* Žmogaus orumas ir likimas. Vilnius. 2001. P. 67.
- 17 Ten pat. P. 71.
- 18 Ten pat. P. 71, 74.
- 19 *Renard H.* The Philosophy of Morality. M. 1953 // Citata iš *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai. Vilnius. 2003. P. 97.
- 20 *Lobato A.* Žmogaus orumas ir likimas. P. 75.
- 21 *Maritenas Ž.* Šventas Tomas Akviniėtis ir blogio problema // Gėrio kontūrai: iš XX a. užsienio etikos. Vilnius. 1989. P. 362.
- 22 *Lobato A.* Žmogaus orumas ir likimas. P. 75.
- 23 žr. *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija. P. 120.
- 24 *Maritain J.* The Range of Reason // <http://www2.nd.edu>. 2007 01 26.
- 25 *Maritain J.* Les Droits de l'Homme et la Loi Naturelle. N.Y. 1942 // Citata iš: *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija. P. 16.
- 26 *Maritain J.* The Range of Reason // <http://www2.nd.edu>. 2007 01 26.
- 27 *Lobato A.* Žmogaus orumas ir likimas. P. 195.
- 28 Krikščioniškojo auklėjimo deklaracija // Vatikano II Susirinkimo nutarimai. Vilnius. 1994. P. 109.
- 29 *Maritenas Ž.* Šventas Tomas Akviniėtis ir blogio problema // Gėrio kontūrai. V. 1989. P. 356.
- 30 Ten pat. P. 359.
- 31 *Lobato A.* Žmogaus orumas ir likimas. P. 198, 196.
- 32 *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija. P. 187.
- 33 *Kierkegaard S.* Concluding Unscientific Postscript // <http://sorenkierkegaard.org>. 2007 01 29.
- 34 *Kierkegaard S.* Baimė ir drebėjimas. Vilnius. 1995. P. 87.
- 35 Ten pat. P. 101.
- 36 *Jaspersas K.* Filosofijos įvadas. Vilnius. 1989. P. 60.
- 37 *Kierkegaard S.* The Lily of the Field, The Bird of the Air // <http://sorenkierkegaard.org>. 2007 01 29.
- 38 *Jaspersas K.* Filosofijos įvadas. Vilnius. 1989. P. 41.
- 39 *Kierkegaard S.* Baimė ir drebėjimas. Vilnius. 1995.
- 40 *Kierkegaard S.* The Lily of the Field, The Bird of the Air // <http://sorenkierkegaard.org>. 2007 01 29.
- 41 *Jaspersas K.* Filosofijos įvadas. Vilnius. 1989.
- 42 *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija. 2003. P. 222.
- 43 *Munjė E.* Personalizmas. Vilnius. 1996. P. 32.
- 44 *Wojtyła K.* Meilė ir atsakomybė. Vilnius. 1994. P. 14.
- 45 *E. Munjė* terminas. Žr. *Munjė E.* Personalizmas. Vilnius. 1996. P. 42.
- 46 Ten pat. P. 42.
- 47 *Wojtyła K.* Asmuo ir veiksmas. Vilnius. 1997. P. 219
- 48 Ten pat. P. 36.

- 49 *Munjė E.* Personalizmas. P. 120.
- 50 Ten pat. P. 38.
- 51 Ten pat. P. 87.
- 52 *Pukelis K.* Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos. Kaunas. 1998. P. 204.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Asakavičiūtė V.* Egzistencijos paradoksai: Kierkegaard filosofinės interpretacijos. Vilnius. 2006.
2. *Bitinas B.* Ugdymo filosofija. Vilnius. 2000.
3. *Halder A.* Filosofijos žodynas. Vilnius. 2002.
4. *Jaspersas K.* Filosofijos įvadas. Vilnius. 1989.
5. *Kierkegaard S.* Baimė ir drebėjimas. Vilnius. 1995.
6. *Kierkegaard S.* Concluding Unscientific Postscript // <http://sorenkierkegaard.org>. 2007 01 29
7. *Kierkegaard S.* The Lily of the Field, The Bird of the Air // <http://sorenkierkegaard.org>. 2007 01 29.
8. Krikščioniškojo auklėjimo deklaracija // Vatikano II Susirinkimo nutarimai. Vilnius. 1994.
9. *Kuzmickas B.* Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai. Vilnius. 2003.
10. *Lobato A.* Žmogaus orumas ir likimas. Vilnius. 2001.
11. *Maritain J.* The Range of Reason // <http://www2.nd.edu>. 2007 01 26.
12. *Maritenas Ž.* Šventas Tomas Akviniėtis ir blogio problema // Gėrio kontūrai: iš XX a. užsienio etikos. Vilnius 1989. P. 355–366.
13. *Munjė E.* Personalizmas. Vilnius. 1996.
14. *Ozmon H. A., Craver S. M.* Filosofiniai ugdymo pagrindai. Vilnius. 1996.
15. *Pope Leo XIII.* Encyclical Humanum Genus // <http://www.papalencyclicals.net/Leo13/>. 2007 01 26.
16. *Pukelis K.* Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos. Kaunas. 1998.
17. *Wojtyła K.* Asmuo ir veiksmas. Vilnius. 1997.
18. *Wojtyła K.* Meilė ir atsakomybė. Vilnius. 1994.

Gauta: 2008 06 28

Parengta spaudai: 2008 11 14

Inesė RATNIKAITĖ, Juozas Vytautas UZDILA

NEOTHOMISTICAL, EXISTENTIAL AND PERSONAL PHILOSOPHY ABOUT CHRISTIAN CHILDREN'S EDUCATION

S u m m a r y

Philosophical ideas enable to adapt them to the philosophy of Christian education and investigate specific phenomenon that disappears in the process of education. In the article we are referring to the three philosophical schools: neothomism, Christian existentialism and personalism.

Neothomistic point of view allows the philosophy of education to treat a man as a creation of God. Man's only principle of existence is God. God not only called a man to the existence, He takes care of him. It helps to define a task of education – to trust the Creator, to believe in His decisions, to let be governed by God, who is Wisdom, Love, and Truth. God is presented as a loving Father in the philosophy of education. It is important for a child to know that God always loved him and will love with unconditional love. The most important thing is that God loves a child as he is – sometimes weak, angry, harmed, having doubts, desiring revenge, “bad”.

There is an elevated individuality of a man and personal bond with religion in the pedagogics of existential education. Every child is individual and valuable. It is important to create conditions for everyone to look for a personal bond with God. It is impossible to experience God through others. An educator cannot eliminate faith.

He can give some religious knowledge. The most important thing is to seek individual, personal bond with God. On the other hand, natural relation with religion is frightening and threatening. The goal of religious education is to present a child two sides of life. One is inescapable suffering, and pain. The other is the possibility to know faith and to experience happiness among the absurdities. A task of religious pedagogics is to teach children that life is not only seeking of pleasures or avoiding of suffering and pain. The end of life is to understand the meaning of life. Education should seek to distract from false temptations of life. Existential thinking of children with bad experience of life can help them to take it easy. The existential philosophical point of view helps not to stay in the past, live with bad memories but to concentrate on the present and to look to the future.

Existential individualism partly is opposed to a person, and personality in personalism. A personality is not given; it is created through everyday efforts. Only in the relation with divinity, an individual can get rid of the existence of lower level and reach the highest form of being – to become a person who is able to use the presence of divinity that is freedom. A man is free to make decisions if he wants to become a person or if he doesn't. Freedom is connected with man's responsibility to himself, his actions and other people. It is important in Christian education to help children understand that freedom always obliges and that a man cannot be free if he makes others to satisfy his caprices. Man becomes free when he realizes his responsibility. To realize responsibility is to go through it. The maturity of a person shows his inclination towards real values. So an education of a person should be in deep relation with real values. Inner life or spiritual life is very important in order to become a person. A person with his inner life is a part of the outer world and has a close relation with all the world. Personality is created by combination of inner and outer worlds. The inner world is necessary that through concentration a man would find himself. The outer life enriches the inner life. Religious education first of all should stimulate the growing of inner life. Education of society isn't of less importance. Society enriches personality, helps to seek perfection and to be responsible for others and all humanity.

The concise presentation of philosophical educational ideas of neothomism, existentialism and personalism allows us to make a conclusion that its interpretation in the theory of Lithuanian pedagogics and in the practice of education is an urgent problem of these days.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: neotomizmas, krikščioniškasis egzistencializmas, personalizmas, hodegetika, asmenybė, būtis, egzistencija, laisvas pasirinkimas, atsakomybė.

KEY WORDS: neothomism, Christian existentialism, personalism, hodegetics, personality, being, existence, free choice, responsibility.

Inesė RATNIKAITĖ – Šiaulių universitete baigė lituanistiką. Dirba Šiaulių universiteto filosofijos katedroje asistente ir mokosi socialinių mokslų (edukologijos) doktorantūroje. 2004 m. Popiežiškajame tarptautiniame teologijos institute Austrijoje (Pontifical International Theological Institute in Austria) įgijo santuokos ir šeimos teologijos studijų magistro laipsnį. Adresas: Tilžės 190–41, Šiauliai. Tel. +370 614 25243. El. paštas: iratnikaite@yahoo.com.

Inesė RATNIKAITĖ – a BA in the Lithuanian language at Šiauliai university, is an assistant at the Department of Philosophy and a PhD student of social sciences (educology). In 2004 got an MA degree in Christian theology of marriage and family at the Pontifical International Theological Institute in Austria. Address: Tilžės 190–41, Šiauliai. Tel.: +370 614 25243. E-mail: iratnikaite@yahoo.com.

Juozas Vytautas UZDILA – Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto filosofijos katedros profesorius, socialinių mokslų (edukologijos) habilituotas daktaras. Mokslinių interesų sritys: šeimos problemos, dorinis asmenybės ugdymas, pedagoginis tėvų ir visuomenės švietimas. Adresas: Tuskulėnų 16–30, Vilnius. Tel. 8 5 2721650.

Juozas Vytautas UZDILA – professor of the Department of Philosophy at Faculty of History at Vilnius Pedagogical University, habil. dr. in social science (educology). Areas of scientific interests: the problems of family, the virtuous education of personality, the education of parents and society. Address: Tuskulėnų 16–30, Vilnius, Lithuania. Phone: 8 5 2721650.